

"דיבר הכתוב בהווה"

א. 'דיבר הכתוב בהווה' במדרשי חז"ל
ב. 'דיבר הכתוב בהווה' בפירש"י
ג. דיוקים בפירושי רש"י ויישובם

א. 'דיבר הכתוב בהווה' במדרשי חז"ל

במדרשים נאמר על חמישה דברים "דיבר הכתוב בהווה", ואלו הם:
א. ב"ק פ"ה מ"ז: [ונפל שמה שור או חמור],¹ אחד שור ואחד כל בהמה לנפילת הבור וכו',² וכן חיה ועוף כיוצא בהן, א"כ למה נאמר 'שור או חמור', אלא שדיבר הכתוב בהווה. ובגמ' (נד, ב): לנפילת הבור. כסף ישיב לבעליו כתיב (כא, לד), כל דאית ליה בעלים, כדאמרן.
ב-ד. [ב.] ואנשי קדש תהיון לי ובשר בשדה טרפה לא תאכלו (שמות כב, ל). מכילתא: ובשר בשדה טרפה. אין לי אלא בשדה, בבית מנין, ת"ל נבלה וטרפה (ויקרא יז, טו), הקיש טרפה לנבלה, מה נבלה לא חילק בה בין בבית בין בשדה, אף טרפה לא תחלוק בה בין בבית בין בשדה, הא מה ת"ל ובשר בשדה טרפה, דיבר הכתוב בהווה.
[ג.] כיוצא בזה כי בשדה מצאה (דברים כב, כז), אין אלא בשדה, בבית מנין, [ת"ל אין מושיע לה], אלא דיבר הכתוב בהווה.²
[ד.] כיוצא בזה ומי האיש אשר נטע כרם (שמות כ, ו) אין לי אלא כרם, שאר אילנות מנין, [ת"ל אשר נטע], אלא דיבר הכתוב בהווה.³
ה. כי יהיה בך איש אשר לא יהיה טהור מקרה לילה (תצא כג, יא). אין לי אלא קרי לילה, קרי יום מנין, תלמוד לומר 'אשר לא יהיה טהור' מכל מקום, אם כן למה נאמר 'מקרה לילה', מגיד שדיבר הכתוב בהווה. (ספרי סי' רנה)

- 1 וכבר תמה בספר "נחלת יעקב" על מה שלא חשיב תנא דמותניתין לנגיחה, שקדמה לפרשת בור. ואכן בפירש"י הסב הדרשה ל"וכי יגח שור", ראה להלן הערה 4.
- 2 אבל בספרי (סי' רמב) עה"פ (כב, כג) "ומצא איש בעיר": "אין לי אלא בעיר, בשדה מנין, ת"ל ואם בשדה ימצא האיש", בלי הסיימת "אלא דיבר הכתוב בהווה". וכן להלן שם (סי' רמג): "כי בשדה מצאה. יכול בעיר חייבת בשדה תהא פטורה" וכו', ג"כ בלי הסיימת "אלא דיבר הכתוב בהווה".
- 3 כ"ה גם בספרי (דברים קצה) בלי הסיימת "דיבר הכתוב בהווה".

ב. 'דיבר הכתוב בהווה' בפירש"י

- על שמונה פרשיות ציין רש"י 'דיבר הכתוב בהווה', ואלו הן:
- א. וכי יגח שור (שמות כא, כח), אחד שור ואחד כל בהמה ועוף אלא שדיבר הכתוב בהווה⁴.
  - ב. מכשפה לא תחיה (שם כב, יז), ואחד זכרים ואחד נקבות, אלא שדיבר הכתוב בהווה⁵.
  - ג-ה. אנשי קדש תהיון לי ובשר בשדה טרפה לא תאכלו (שם כב, ל), ובשר בשדה טרפה, אף בבית כן, אלא שדיבר הכתוב בהווה, מקום שדרך בהמות ליטרף. וכן כי בשדה מצאה (דברים כב, כז). וכן אשר לא יהיה טהור מקרה לילה (שם כג, יא) הוא הדין למקרה יום, אלא שדיבר הכתוב בהווה.
  - ו. אשר לא יהיה טהור מקרה לילה (פרשת תצא כג, יא), מקרה לילה. דיבר הכתוב בהווה.
  - ז. לא תחסם שור בדישו (פ' תצא כה, ד), דיבר הכתוב בהווה, והוא הדין לכל בהמה חיה ועוף העושים במלאכה, שהוא דבר מאכל, אם כן למה נאמר שור, להוציא את האדם⁶.
  - ח. כי יסיתך וגו' בסתר (פ' ראה יג, ז), דיבר הכתוב בהווה, שאין דברי מסית אלא בסתר⁷.

ג. דיוקים בפירושי רש"י ויישובם

יש להעיר על כמה וכמה דיוקים בפרש"י:

- א. מדוע הוסיף את "כי בשדה מצאה" ו"מקרה לילה" בד"ה ואנשי קדש וגו' [ובשר

4 כ"כ גם הרמב"ם (הל' נז"מ פ"א ה"א): "...כי יגוף שור איש את שור רעהו וכו' אחד שור ואחד שאר בהמה חיה ועוף, לא דיבר הכתוב בשור אלא בהווה". רמב"ם העביר את דרשת נפילת הבור שבמשנה לשור המזיק שור. ומקורו במכילתא (פ"י) על הפסוק וכי יגח שור (כא, כה), אין לי אלא שור, מנין לעשות כל בהמה כשור, הריני דן, נאמר כאן שור ונאמר להלן (דברים ה, יד) שור, מה שור האמור בסיני [= בעשרת הדברות האחרונות בציווי על השבת 'ושורך וחמרך'] עשה בו כל בהמה כשור, אף שור האמור כאן דין הוא שנעשה כל בהמה כשור [וכ"ה בתוספתא פ"ו ה"ז, ובמכילתא דרשב"י בשינוי לשון]. וע"ע ב"התורה והמצוה" למלבי"ם אות צט, ובתויו"ט סנהדרין פ"א מ"ה ד"ה הזאב והארי וכו'.

5 בגמ' (סנהדרין סז, א): ת"ר מכשפה, אחד האיש ואחד האשה, א"כ מה ת"ל מכשפה, מפני שרוב נשים מצויות בכשפים. וזהו "דיבר הכתוב בהווה" במילים אחרות.

6 מקורו בספרי (פרשת תצא סי' רפז), אך שם לא נאמר "דיבר הכתוב בהווה". ובגמ' (ב"מ פט, א): מכדי כל מילי איתנהו בחסימה דילפינן שור שור משבת, א"כ לכתוב רחמנא לא תדוש בחסימה, שור דכתב רחמנא למה לי, לאקושי חוסם לנחסם וכו'.

7 ר"ל שאינו מצוי אלא בסתר, אך ה"ה במסית בגלוי.

בשדה טרפה], ולא קודם לכן בד"ה וכי יגח שור? ומדוע צירף שני נושאים אלה? ומדוע בחר בשני נושאים אלה?

ב. מדוע רק בפסוק "ובשר **בשדה** טרפה" הוסיף לפרש מה הוא ה"הוה": "מקום שדרך בהמות ליטרף"?

ג. מדוע חזר בספר דברים על "מקרה לילה". דיבר הכתוב בהוה", הלא כבר בספר שמות הזכירו? ומדוע השמיט שם "הוא הדין למקרה יום"?

ד. ואם חזר על דרשת "מקרה לילה", מדוע לא חזר גם על דרשת "כי **בשדה** מצאה"? ומה עוד, כי בספר שמות לא העתיק את הדרשה "ה"ה בעיר אלא דיבר הכתוב בהוה".

ה. מדוע לא העתיק את דרשת המכילתא: "אין לי אלא **כרם**" (ראה לעיל א ב-ד).
ו. במשנה (ב"ק פ"ה מ"ז) מנויים שמונה נושאים עליהם נאמר "דיבר הכתוב בהוה", ולמה בפירש"י עה"ת מביא רק את לא תחסום (השביעי)?
ויש ליישב:

ראשית יש לציין כי רש"י השמיט באופן עקבי את הילפותות (ההוכחות), דרכי הלימוד) ש"דיבר הכתוב בהוה". כך לא הביא את הילפותא "הקיש טרפה לנבלה" שבמכילתא (ראה לעיל א ב-ד) וכן השמיט את הילפותא של הספרי (ראה לעיל א ה) קרי יום מנין.

לשאלה א הנ"ל: רש"י הוסיף "כי **בשדה** מצאה" כי גם בטרפה נאמר "ובשר **בשדה**", והזכיר 'מקרה לילה' לדוגמא נוספת.

לשאלות ב-ד: רש"י הוסיף "מקום שדרך בהמה ליטרף" כי לכאורה מה לי טרפה בשדה מה לי טרפה בבית, בעוד שמקרה לילה פשוט שהוא מצוי בלילה. וכן ב"כי בשדה מצאה" המצוי הוא בשדה ולכן חזר על כך בקצרה במקומו, וקיצר בלשונו והשמיט: "ה"ה למקרה יום" שהרי כבר כתב את זה בשמות כב, ל. כשנדייק נראה כי בהזכירו שם "כי בשדה מצאה" (בהסמיכו "ובשר בשדה טרפה" ל"כי בשדה מצאה") לא המשיך את הדרשה "ה"ה בעיר" (לעומת זה בדרשת "מקרה לילה" העתיק: "ה"ה למקרה יום אלא שדיבר הכתוב בהוה"), והוא משום ששם מובן מתוך הפרשה שהכוונה למקום שלא יכלה לצעוק (וכך השיב לי הגר"א נבנצל שליט"א). ואכן, כך שנינו בספרי (ס"ל רמ): "כי בשדה מצאה. יכול בעיר חייבת בשדה תהא פטורה, תלמוד לומר 'צעקה הנערה ואין מושיע לה', הא אם יש לה מושיע בין בעיר בין בשדה חייבת, ואם אין לה מושיע בין בעיר בין בשדה פטורה".

לשאלה ה: בני הרב נפתלי חיים יצ"ץ יישב כי לפי פשוטו אין עניין לנטוע כרם יותר משאר אילנות, ולכן לא הדגיש "אין לי אלא כרם". וידי"נ הרה"ג יעקב קאפיל שוורץ שליט"א, מחבר ספרי "יקב אפרים", השיב במכתבו אלי: "ואולי כי בגמרא מסכת סוטה (מג, ב) הביאו ברייתא אשר מלשונה נראה שהיא חולקת ואינה סוברת כאן את סברת דיבר הכתוב בהוה; ז"ל הברייתא שם: ת"ר. אשר נטע וכו', כרם, אין אלא כרם, מנין לרבות חמשה אילני מאכל אפילו משאר מינין, ת"ל אשר נטע. יכול שאני מרבה הנוטע ארבעה אילני מאכל וחמישה אילני סרק, ת"ל כרם. ופרש"י, ת"ל

כרם, דדמי לכרם, ופחות שבכרמים חמשה גפנים הם. ע"כ. הרי לפי ברייתא זו מה שאמרה תורה כרם אינו משום שדיבר הכתוב בהוה, אלא להורות לנו שצריך שיהיו ככרם שהוא לפחות חמש אילנות של מאכל. גם י"ל כי על כן לא הביא רש"י פסוק זה 'מי האיש אשר נטע כרם' לענין דיבר הכתוב בהוה, כי הרי רבי אליעזר בן יעקב חולק שם בברייתא ואומר כרם כמשמעו [נפרש"י: ולא שאר אילנות], והרי יש לדון אפוא בהלכה זו שראב"י חולק בה ומשנתו קב ונקי [ראה במלוא הרועים ח"ב אות שין, ערך משנת ראב"י קב ונקי אות ו, דף קנט א], ועל כן לא הביא רש"י ממנה. ואמנם לא הבנתי יפה דברי המכילתא שאמרה כאן 'דיבר הכתוב בהוה', למה נטיעת כרם הוא 'הוה' יותר מנטיעת שאר אילנות של מאכל [וכנ"ל]. ויש ליישב".

גזרותיהם של היוונים 'להשכיחם תורתך ולהעבירם מחוקי רצונך' היו מכוונות הן כנגד הרציפות של אור התורה 'להשכיחם תורתך' והן כנגד המצוה המגינה 'חוקי רצונך', וכשגברו בית חשמונאי ונתאפשר גם תלמוד תורה וגם קיום המצוות התקינו את מצות נר חנוכה שיש בה בחינה כפולה: היא מצוה בחינת 'חוקי רצונך', אבל הארתה המתמדת היא כנגד 'אור תורתך'. נצחונם של החשמונאים ושליטתם בחלקי ארץ ישראל הם שאיפשרו את קיומם של התורה והמצוות, וכמוסבר את איחודו של אור התורה והמצוה בנר החנוכה. אכן, כמו כן בא בגרמתם גילוי של התאחדות התורה והארץ, שהרי שלמות המצוות, רוצה לומר כל התרי"ג, כוללת את המצוות התלויות בארץ הניתנות לקיום רק בארץ, וביותר לדברי הרמב"ן 'שעיקר המצוות כולן בארץ'. כך גם בנוסח ברכת ההודאה על הארץ ועל המזון בא לראשונה איזכור 'ארץ חמדה, טובה ורחבה', ולאחריה 'תורתך שלימדנו וחוקיך שהודעתנו, כי שלמותן של תורה ומצוות זקוקה לקדושת הארץ. הלל והודאה הם שני חלקים המתייחסים לימים טובים של חנוכה. ההלל נקבע על העמקתה של האמונה הישראלית כתוצאה מהתמודדות עם תרבות יון, הן הנובעת מהתנגדות חזיתית והן זו שיסודה בקניינים שהם טובים לשמש את האור האמיתי של התורה שנלקחו מאוצר הפגישה היוונית, מאותן הדעות דקרבין לאורחא דמהימנותא, שנצרפו ונטהרו באש דת של תורת אמת להסיר מהם כל סיגיהם ובדיליהם. ואילו ההודאה היא על ההצלה הזמנית המסוימת מהחורבן שהיה הצפוי לבוא אז על ישראל מידי היוונים. (שמועות רא"ה, מהדורת הרב הדרי, עמ' 165 ואילך ובדילוגים)